

Skånela kyrka

Antikvarisk kontroll vid omläggning av spåntak, Skånela kyrka,
Skånela socken,
Sigtuna kommun, Uppland

Kersti Lilja
Rapport 2005:29

Skånela kyrka

Antikvarisk kontroll vid omläggning av spåntak, Skånela kyrka,
Skånela socken, Sigtuna kommun, Uppland

Kersti Lilja
Rapport 2005:29

Rapporten finns i PDF-format på adressen
stockholms.lans.museum

Sickla Industriväg 5B, 131 34 Nacka
Tel 08-586 194 00 Fax 08-32 32 72
Webb: stockholms.lans.museum

© Stockholms läns museum
Produktion: Stockholms läns museum

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133

Stockholm 2006

Innehåll

Sammanfattning av utförda åtgärder	7
Administrativa uppgifter	7
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	7
Utförda åtgärder.....	8
Iakttagelser av äldre ytskikt vid arbetena.....	10
Kvarstående arbeten	10
Avvikelser från arbetshandlingar	10
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	10
Övriga handlingar med relevans för ärendet.....	11

Sammanfattning av utförda åtgärder

Under hösten 2005 har spåntaket på Skånela kyrka lagts om med hjälp av kyrkoantikvarisk ersättning. Takomläggningen på Skånela kyrka har omfattats av nedrivning av spåntäckningen på kyrkans samtliga tak, utom gravkorets tak som är plåttäckt. De tak som berörts av omläggningen är alltså de över långhus, torn, absid, vapenhus, kapell samt sakristia.

Arbetena har även omfattat reparationer och byte av en del rötskadad underlagsbrädning. Andra delar som har ersatts vid arbetena är vattbrädor,nockbrädor och tillhörande plåtdetaljer såsom inskottsplåt samt garneringar i övergången mellan tak och mur. Putslagningar har utförts i anslutning till inskottsplåt och garneringar.

Administrativa uppgifter

Objekt: Skånela kyrka

Socken: Skånela

Kommun: Sigtuna

Landskap: Uppland

Arbetshandling: Skånela kyrka. Omläggning av spåntäckning. Gustafsson & Nyström, Lotta Gustafsson, 2005-08-22

Länsstyrelsens beslut: 433-03-24616

Byggherre/beställare: Märsta kyrkliga samfällighet

Bygglédare/arkitekt: Gustafsson & Nyström arkitekter HB, Lotta Gustafsson

Generalentreprenör: Helsing Takspån AB

Antikvarisk kontrollant: Stockholms läns museum, Kersti Lilja

Byggnadstid: augusti – november 2005

Antikvarisk slutbesiktning: 2005-12-21.

Efterbesiktning: 2006-05-29.

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Skånela kyrka är Sigtuna kommuns äldsta landskyrka och tillhör den lilla gruppen romanska östtornskyrkor. Kyrkan är den tidigaste av länets fyra östtornskyrkor, som är den äldsta typen av landskyrkor i Uppland.

Kyrkans fasader var ursprungligen kvaderristade och kyrkan har troligen alltsedan medeltiden varit täckt med spåntak.

Kyrkan består av ett rektangulärt långhus med smalare kor och halvrund absid.

Sakristian är tillbyggd under 1300-talet och kapellet under 1400-talet. Under 1400-talet tillfogades även vapenhuset samtidigt som långhuset förlängdes västerut. Vid mitten av samma århundrade höjdes tornet två meter och försågs med blinderingar. Den senaste tillbyggnaden, det Jenningska gravkoret, uppfördes intill det norra kapellet omkring år 1750 av Skånelaholms dåvarande ägare.

Kyrkan är uppförd av väl huggen gråsten i jämna skift med detaljer i fint arbetad sandsten. Fasaderna är sedan en restaurering år 1957 putsade med genomfärgat bruk och har kvastad yta. Gravkoret är putsat med bandrusticeringar i hörnen. Taken är spåntäckta med undantag för gravkoret som är täckt med falsad plåt.

År 1827 togs tornets romanska kolonetter i torngluggarna ned. Sakristian utvidgades åt norr år 1707 och lades under gemensamt tak med kapellet vilket ger kyrkans exteriör åt norr ett karaktäristiskt utseende.

Vid en eldsvåda år 1806 brann taklaget ned varefter kyrkan försågs med ny takkonstruktion, underlagsbrädning och spåntäckning.

Den senaste omläggningen av spåntäckningen skedde vid en restaurering år 1957 då 1806 års spåntäckning ersattes. Arkitekter vid restaureringen var Erik Fant. Vid omläggningen lades kluvna, diagonalsågade, 45 cm långa furuspån med bredder mellan 7 och 13,5 cm. Underlagsbrädningen av grovt sågade brädor med snedfasade sidor är från år 1806 fick till stor del ligga kvar, förutom på tornet, där spånen lades på spontad panel på underlag av papp, samt på vapenhuset där spånen spikades i en spontad, icke luftad underlagsbrädning. Som avtäckning mellan spåntak och murar lades kopparplåt.

Den äldre takkonstruktionen finns idag kvar i stort sett intakt över långhus, kapell och absid medan konstruktionsvirket delvis är utbytt, eller förstärkt över vapenhus och torn. Även den äldre underlagsbrädningen är bevarad över långhus, kapell och absid, med undantag av en del lagningar som utförts på vinden över kapell och sakristia, där spontad, icke luftad panel ersatt äldre brädning.

Utförda åtgärder

Takomläggningen på Skånela kyrka har omfattats av nedrivning av spåntäckningen på kyrkans samtliga tak, utom gravkorets tak som är plåttäckt. De tak som berörts av omläggningen är alltså de över långhus, torn, absid, vapenhus, kapell samt sakristia. Andra delar som revs ner var nockbrädor, vattbrädor samt plåtdetaljer såsom inskottsplåt, garneringar i övergången mellan tak och mur och plåt i vinkelrännor.

Takkonstruktion, underlagsbrädning m.m.

Av långhusets underlagsbrädning var den nedersta brädan på södra takfallet rötskadad och har ersatts med en ny av samma dimension. På sakristians östra

takfall fanns omfattande rötskador på underlagsbrädningen, på takfotsbräderna samt på fem av åtta av takstolarnas högben. Skadorna var delvis gamla och förstärkningar hade utförts av konstruktionsvirket. Underlagsbrädningen ersattes helt med ny brädning som i kvalitet, dimension och utformning motsvarade den äldre brädningen. Rötskadat konstruktionsvirke ersattes med nytt av samma kvalitet, dimension och utformning som befintligt virke. De rötskadade takfotsbräderna som utgjordes av moderna spontade bräder ersattes med 28 tumsbräder.

Tidigare reparationer av underlagsbrädningen fanns på kapell och sakristia. Lagingarna bestod av modern, spontad, icke luftad panel vilken hade ersatt en äldre brädning. Den spontade panelen på kapellet har nu ersatts med ny brädning som i kvalitet, dimension och utformning motsvarar den äldre brädningen.

Pappen på torntaket har borttagits och luftning i tornets underbrädning har gjorts med snett sågningssnitt. Även vapenhusets spontade underlagstak har luftats med sneda sågningssnitt.

Takspån, vindskivor m.m.

Taken har lagts med rakt avskurna, fasade, tjärdoppade furuspån i tredubbel täckning. Nedersta skiftet har lagts med spån formade i spetsig vinkel. De nya spånen har tillverkats lika de från 1950-talet, vilket innebär kluvna diagonalsågade rakt avskurna spån av furu med längden 45 centimeter, bredder på mellan 7,5 och 12,5 centimeter och tjocklek i nederkant på 2,5 centimeter. Syrafast trådspik 75x2,8 har använts. På kyrkans sneda nockar på torn och absid samt i vinkelrännor har särskilt tillpassade spån använts. Spånen har anslutits mot mur så att fall bildats från muren, d v s med uppbyggnad närmast muren. Nya vattbrädor och nockbrädor har utförts med samma sågning, dimension och bearbetning som de utbytta brädorna. Galvaniserad klippspik har använts. Nytt virke till vindskivor, vattbrädor, nockbrädor och takfotsbrädor har strukits med dalbränd trätjära i enlighet med arbetsbeskrivningen.

Vindskivorna på långhusets västgavel, vindskivan på långhusets norra takfall, vindskivan på kyrkans södra takfall samt vindskivorna på sakristians och kappellets tak har ersatts med nya. Den nedre kontursågade delen av vindskivan på vapenhusets takfall mot väster har ersatts med ny bräda. Vindskivorna på sakristians- och kappellets tak har kompletterats med kontursågade avslutningar mot takfoten av samma utseende som vapenhusets dito. Nya vindskivor har tillverkats med tidigare som förlagor. De nya vattbrädorna har placerats med litet språng över vindskivorna.

Plåtarbeten

Lutande nockar på tornet har täckts med inskott av 0,7 mm zinkplåt (titanzink). Inskotten har placerats osynligt mellan varje skift. Mot putsat murverk har ståndsivor utförts enligt följande. En två mm valsad blyplåt har lagts som inskott mellan varje spånskift. Blyplåten har dragits upp ca 100 mm på den vertikala murytan. En 0,7 mm zinkplåt (titanzink) ansluter till muren och täcker blyplåtens övre del samt ansluter mot blyplåten med en droppnäs. I vinkelrännor har 2 mm icke synlig blyplåt lagts. I en tornöppning mot väster på våning två trappor ersattes solbänkens kopparplåt med blyplåt.

Takluckan på tornets södra takfall har ersatts med en ny likadan. Luckan har målats med bensvart linoljefärg.

Putsarbeten

Putslagningar har utförts i anslutning till inskottsplåt och garneringar. Målarkalk AB har med utgångspunkt från analyser av fyra putsprov från kyrkans befintliga puts tagit fram ett specialtillverkat bruk i syfte att efterlikna kyrkans befintliga puts från 1957 i såväl egenskaper som utseende. Brukets sammanställning är KC 35/65/550 0-3 mm. Bindemedlet är släckt kalk och standardcement i förhållandet 35% - 65%. Ballasten består av en välgraderad kurva 0-3 mm med råvaror från Baskarpssand vid Vättern. Ballasten ger den rödaktiga kulör som befintlig puts har.

Iakttagelser av äldre ytskikt vid arbetena

Takgesimsen bevarar rester av röd kalkfärg. Rester av färgen kunde studeras då plåtskoningen ovanför vapenhustaket avlägsnades. Gesimsen är lagad med puts på ett flertal ställen.

Kvarstående arbeten

År 2007 skall spåntaket tjärstrykas. Vid efterbesiktningen noterades några mindre punkter som bygglidaren skall gå igenom med entreprenören.

Avvikelser från arbetshandlingar

Den i handlingarna föreskrivna blyplåten i övergången mellan kapelltak och sakristietak utgick. Plåten ersattes med en svarttjärad bräda.

Tillkommande arbeten

Takluckan mot söder på torntaket har ersatts med en ny likadan. Luckan är tillverkad i plåt som har betats och målats med bensvart linoljefärg.

Samtliga tornluckor och luckan på vapenhusets gavel har tjärstrukits två gånger med Björklunds trätjära.

Under det översta spånskiftet på sakristians tak har en bräda lagts så att spånskiftet höjts något i överkant, för att underlätta avrinning.

Sakristians östra takfall hade som tidigare nämnts omfattande rötskador i

konstruktionsvirke och underlagsbrädning. Skadorna åtgärdades och finns beskrivna ovan.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Länsmuseet anser att spåntäckningen är väl utförd. Vad gäller plåtarbetena anser museet att den zinkplåtsskena som ansluter till muren och täcker blyplåtsinskottens övre del är väl iögonfallande på bekostnad av blyplåten.

Länsmuseet anser att arbetena har utförts i enlighet med länsstyrelsens beslut och antikvariska krav.

Övriga handlingar med relevans för ärendet

Arbetshandling samt protokoll från byggmöten och slutbesiktning finns i ärendeakten på Stockholms läns museum.

Bildbeteckning: lp2005-1470. Spånläggning på kyrkans södra takfall. Nytt furuspån till vänster och gammalt till höger. Foto Kersti Lilja 2005.

Bildbeteckning: lp2005-1471. Detaljbild under arbetena med spåntäckning av kortaket. Foto Kersti Lilja 2005.

Bildbeteckning: lp2005-1472. Detaljbild under arbetena med spåntäckning av kortaket. Foto Kersti Lilja 2005.

Bildbeteckning: lp2005-1473. Sakristians takkonstruktion med rötskador. Foto Kersti Lilja 2005.

Bildbeteckning: lp2005-1474. Vapenbusets östra takfall efter arbetena. Foto Kersti Lilja 2006.

Bildbeteckning: lp2005-1475. Detaljbild av plåtskoning mellan sakristians östra takfall och tornets norra fasad. Foto Kersti Lilja 2006.

*Bildbeteckning: lp2005-1476. Kyrkan från öster efter arbetena.
Foto Kersti Lilja 2006.*

*Bildbeteckning: lp2005-1477. Kyrkan från söder efter arbetena.
Foto Kersti Lilja 2006.*